

УДК 342.951(477):351.765.4 DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2023.3.15>

Вадим Сергійович Селюков,

доктор юридичних наук, доцент,

Харківський національний університет внутрішніх справ,

кафедра поліцейської діяльності та публічного адміністрування
(доцент);

 <https://orcid.org/0000-0002-6690-6484>,

e-mail: vadim.selyukov@gmail.com

ВАЖЛИВІСТЬ УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ В КОНТЕКСТІ ЗАПОБІГАННЯ ЖОРСТОКОМУ ПОВОДЖЕННЮ

Предметом цієї статті виступає сукупність нормативно-правових актів в Україні, які регламентують загальний порядок та принципи поводження з тваринами та форми/способи забезпечення їх благополуччя в сучасному світі. Питання охорони та підтримання нормальних умов існування тваринного світу тривалий час перебувало десь «поряд» із необхідністю врегулювання суспільних відносин, хоча всім відомо, що модель поводження з твариною є праобразом поведінкового алгоритму людини в суспільстві. Наведено аргументи та зроблено висновки щодо вдосконалення класифікації тварин у національному законодавстві та систематизації нормативних актів у цій площині, що в кінцевому результаті має забезпечити нормальні умови існування тварин в Україні.

Ключові слова: тваринний світ, жорстоке поводження з тваринами, домашні тварини, класифікація тварин, поводження з тваринами, захист прав тварин.

Оглядова стаття

Постановка проблеми

Існування людства багато в чому залежить від рівня порозуміння з природою. Людство завдячує їй всім, від можливості дихати до можливості отримувати користь від земних ресурсів. Невід'ємною складовою серед усього різноманіття природи є тваринний світ, який із давніх-давен допомагав людству задовольняти різні потреби. Окрім споживання в їжу, використання як робочої сили, людство потребувало компаньйонів-тварин, завдяки чому і з'явилась окрема група – домашні тварини-компаньйони.

Серед домашніх тварин головним «другом» людини є собака, який допомагав полювати, охороняв, воював та подорожував разом із людиною задовго до існування сучасних держав. Із плином часу, коли існування спільноти людей почало нормативно регулюватись,

встановлюються правила поведінки відповідно до сучасних потреб. Так само має відбуватися і з тваринним світом, зокрема домашніми тваринами. Тобто ми маємо на увазі те, що тваринний світ і природа в цілому потребують нормативного та практичного захисту навіть більше за людей.

У своїй роботі А. Пашинська зауважує, що, на відміну від тварин, які проживають своє життя виключно по запрограмованому природою задалегідь відомому шляху, людину ніщо не примушує керуватися встановленою моделлю життя, людина є доволі пластичною істотою, яка здатна постійно змінюватись [1, с. 27]. Із цього випливає, що діяльність людини майже завжди є непередбачуваною, людина може припускатися помилок, вона повністю залежить від власного вибору виду та способу існування й діяльності.

Ця думка є ще одним підтвердженням, що саме від людини переважно залежить нормальне існування тваринного світу, як і всього іншого різноманіття природи. Тому, враховуючи притаманні людині можливості поведінки, що можуть в деяких випадках бути неприпустимі щодо тварин, варто більш вимогливо та з особливою відповідальністю ставитись до нормативного врегулювання (саме завдяки йому сучасна людина обмежує власну вольову поведінку) питання щодо норм поведінки з тваринами, особливо з домашніми.

Стан дослідження проблеми

Питання жорстокого поводження з тваринами розглядалося багатьма дослідниками як з точки зору міжнародно-правових стандартів (І. Коробко, Н. Зубченко, О. Талдикін та ін.), так і з огляду на національне законодавство (О. Ющик, Т. Єрмолаєва, О. Лозо та ін.). Переважна більшість розвідок стосуються саме загальних визначень термінів і понять, моделей розуміння поняття жорстокого поводження з тваринами. У межах нашого дослідження пропонуємо визначити більш практичні сторони поводження з домашніми собаками з огляду на те, що найчастіше відповідальність за жорстоке поводження з тваринами настає в разі вчинення протиправних дій щодо домашнього собаки.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є загальний аналіз сутності та змісту нормативних положень, що регламентують процес і порядок поводження з тваринами, для подальшого з'ясування форм та засобів попередження такого поводження. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення низки завдань, серед яких: надати загальну характеристику нормативному врегулюванню існування тварин у сучасній Україні; виробити конкретний напрям удосконалення національного законодавства України, метою якого має стати більш ефективне регулювання відносин

людини і тварини в усіх сферах, що передбачає максимальне виключення фактів жорстокості щодо тварин.

Наукова новизна дослідження

Надано пропозиції щодо вдосконалення основ нормативно-правової бази, яка регламентує процеси існування тваринного світу, а також забезпечує координацію та взаємодію державних структур, спрямовану на захист тварин усіх категорій.

Виклад основного матеріалу

З огляду на важливість нормативного врегулювання питання створення умов для існування, підтримання та захисту тваринного світу в Україні діє Закон «Про тваринний світ»¹, який регулює питання галузі охорони, використання й відтворення тваринного світу, об'єкти якого перебувають у стані природної волі, у напіввільних умовах чи в неволі, на суші, у воді, ґрунті та повітрі, постійно чи тимчасово населяють територію України або належать до природних багатств її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони. Водночас указаним Законом визначено, що відносини в галузі охорони, використання й відтворення сільськогосподарських, свійських тварин, а також діяльність, пов'язана з охороною і використанням залишків викопних тварин, регулюються відповідним законодавством України. Дослідження змісту Закону наводить на думку, що поняття «тваринний світ» охоплює виключно диких тварин, які перебувають у стані природної волі, утримуються у напіввільних умовах чи в неволі. На думку П. Тихого та Т. Григор'євої, до об'єктів тваринного світу можна відносити об'єкти дикої фауни, що можуть бути вилучені з навколишнього природного середовища, однак залишатися з ним у стані взаємодії, а також можуть бути туди повернуті [2, с. 20–21; 3, с. 21–22]. Із цього випливає, що такі домашні тварини, як собаки та кішки, не віднесені до об'єктів регулювання Закону України «Про тваринний світ». І. Городецька, досліджуючи сутність нормативно-правового визначення поняття «тваринний світ», дійшла висновку, що «у поняття “тваринний світ” треба вкладати дещо інший зміст, аніж сукупність усіх різновидів тварин, як то диких, домашніх, сільськогосподарських і так далі. Для узагальненого означення останніх існує поняття “тварини”, яке міститься в Законі України “Про захист тварин від жорстокого поводження”² і означає

¹ Про тваринний світ : Закон України від 13.12.2001 № 2894-III // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14> (дата звернення: 03.08.2023).

² Про захист тварин від жорстокого поводження : Закон України від 21.02.2006 № 3447-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15> (дата звернення: 03.08.2023).

біологічні об'єкти, що відносяться до фауни: сільськогосподарські, домашні, дикі, у тому числі домашня і дика птиця, хутрові, лабораторні, зоопаркові, циркові» [4, с. 42]. Роблячи висновок про юридичну значущість Закону України «Про тваринний світ» у сфері регулювання відносин, пов'язаних із життєдіяльністю та захистом домашніх тварин, зокрема сільськогосподарських, варто зауважити, що цей Закон жодним чином не може застосовуватися в означеній сфері юридичних відносин. Як бачимо, поняття «тваринний світ» у Законі не охоплює задуманої законодавцем сутності, а лише розділяє всіх тварин на дві великі групи: дикі тварини та інші. Доречним є уточнення понять у Законі України «Про тваринний світ» із метою уніфікації нормативно-правових актів щодо життєдіяльності та поведінки із представниками фауни будь-яких форм, видів, класів тощо.

Більш загальним та уніфікованим виглядає Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження», у ст. 3 якого чітко визначено, що сфера дії цього Закону поширюється на відносини, що виникають у зв'язку з утриманням тварин і поведінкою з ними фізичних та юридичних осіб¹. Однак водночас бачимо, що із цього положення є винятки. Зазначається, що дія вказаного Закону не поширюється на органи влади сектору безпеки та оборони. І тут постає питання: чи є нормальним виокремлення сфери поведінки з тваринами представників вказаних органів? Нормативно-правові акти, що регламентують порядок та основи поведінки зі службовими тваринами, безперечно забезпечують реалізацію положень щодо захисту тварин від жорстокого поводження та порядку утримання в широкому розумінні.

Таке різноманіття форм регламентації нормативних положень, які визначають порядок організації та дій, що забезпечують нормальне існування тварин в Україні, є достатнім, однак не має комплексного характеру. Можна вести мову про узгодженість усіх нормативних документів, проте рівень їх юридичної сили різний, а в деяких випадках рівнозначний, тому, на нашу думку, варто дещо доопрацювати саму систему наявних документів. Так, пропонується доповнити Закон України «Про тваринний світ» розділом, що стосуватиметься свійських тварин, а також положеннями щодо спеціального використання тварин у секторі безпеки та оборони. Сферу дії Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» пропонується поширити на установи Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України, Служби безпеки України, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері захисту державного кордону,

¹ Там само.

центрального органу виконавчої влади, який реалізує державну митну політику. Метою цього є уніфікація головних аспектів поводження з тваринами в будь-якій сфері діяльності. Більш доречно окремим розділом визначити особливий порядок та форми поводження зі службовими тваринами у вказаних установах. Враховуючи запропоновані зміни, відомчі положення/інструкції щодо організації поводження зі службовими тваринами матимуть загальну уніфіковану основу, підґрунтя для більш детальної регламентації на рівні органу влади.

Ще одним доповненням до Закону України «Про тваринний світ» має бути виокремлення поряд із дикими тваринами інших тварин, які щоденно існують поруч із людством: домашні, сільськогосподарські та ін., які перелічені в Законі України «Про захист тварин від жорстокого поводження».

Цікавою є точка зору щодо наявної системи міжнародно-правових актів у сфері поводження з тваринами. Так, Т. Буликіна у своїй роботі, спираючись на міжнародне розуміння нормативного врегулювання сфери поводження з тваринами, акцентує увагу на тому, що «у науці розмежують поняття добробуту та захисту тварин. Так, під добробутом розуміють утримання тварин у таких умовах, коли вони в основному можуть бути вільними від хвороб, спроможні ефективно справлятися з негараздами зовнішнього середовища, здатні виражати різноманітність видової поведінки в умовах, придатних для догляду за ними та їх використання. Такої ідеї дотримано у Всесвітній декларації прав тварин¹, яка була прийнята Міжнародною лігою прав тварин 23 вересня 1977 року і опублікована 15 жовтня 1978 року. Ця концепція пізніше була використана під час створення європейських конвенцій щодо поводження з тваринами.

Під захистом тварин у науці переважно розуміють недопущення жорстокого поводження, проте у нормативній базі України ця дефініція відсутня. Хоча Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» активно використовує дане поняття, але не розкриває його, лише наводячи загальні правила поводження з тваринами, що виключають жорстокість» [5, 171]. Тому слушно наголосити на тому, що нині законодавство України потребує зміни структури, а саме наявності закону, який би регламентував поводження з тваринами (усіма) в загальних рисах, враховуючи загальні принципи існування тварин, а можливо і продублювати положення міжнародних документів щодо прав тварин. Інший закон має встановлювати обмеження

¹ Universal declaration of animal rights (15 October 1978): Solemnly proclaimed in Paris on 15 October 1978 at the UNESCO headquarters // Constituțiile Statelor Lumii : сайт. URL: <https://constitutii.files.wordpress.com/2016/06/file-id-607.pdf> (дата звернення: 03.08.2023).

щодо поводження з тваринами, заборони конкретних дій, механізми реагування на порушення порядку поводження з тваринами, включати в себе окремі розділи щодо особливих видів діяльності з використанням чи застосуванням тварин (зоопарки, службові тварини, науково-дослідницька діяльність з використанням тварин, сфера розваг, полювання тощо).

Коротко узагальнюючи, зауважимо, що:

– Закон України «Про тваринний світ» має окреслювати загальні вимоги, способи, форми, види та принципи співіснування тварин (будь-яких) та людей, загальні засади поводження з усіма представниками тваринного світу;

– Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» має містити заборони щодо дій, які можуть бути небезпечні і мають бути заборонені щодо тварин (будь-яких);

– інші підзаконні нормативно-правові мають більш детально розкривати положення щодо спеціального використання тварин у службовій сфері та окремих видах діяльності.

У межах представленого дослідження хочемо звернути увагу на визначення поняття «домашні тварини» з метою подальшого, більш широкого його використання в нормативно-правових актах України.

Стаття 1 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» домашніх тварин визначає як: «собаки, коти та інші тварини, що протягом тривалого історичного періоду традиційно утримуються і розводяться людиною, а також тварини видів чи порід, штучно виведених людиною для задоволення естетичних потреб і потреб у спілкуванні, що, як правило, не мають життєздатних диких популяцій, які складаються з особин з аналогічними морфологічними ознаками, та існують тривалий час у їх природному ареалі»¹. В Європейській конвенції про захист домашніх тварин «під домашньою твариною мається на увазі будь-яка тварина, яку утримує чи збирається утримувати людина, зокрема у своїй оселі для власного задоволення й товариства»². Як бачимо, у цих двох визначеннях є доволі суттєві відмінності. З їх сутності випливає, що термін, яким оперує європейське законодавство, є значно ширшим за термін, який використовується на національному рівні. Ще однією відмінністю є складна для розуміння пересічним громадянином сутність національного

¹ Про захист тварин від жорстокого поводження : Закон України від 21.02.2006 № 3447-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15> (дата звернення: 03.08.2023).

² Європейська конвенція про захист домашніх тварин : від 13.11.1987 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a15 (дата звернення: 03.08.2023).

положення. Наприклад, не зрозуміло, чи тхір, що проживає вдома як домашня тварина, є юридично домашньою твариною. Ускладнена сутність нормативного положення зазвичай і призводить до проблем у механізмі його реалізації. На нашу думку, друге з наведених вище тверджень є більш загальним і більш доречним для використання.

Водночас є питання, якими нормативними положеннями варто керуватися, коли дика тварина проживає в домашніх умовах (лисиця, змія, ігуана, черепаха та ін.). Тому зараз варто вести мову про те, що сучасне поняття домашньої тварини є доволі ширшим, ніж те, що міститься в Законі України «Про захист тварин від жорстокого поводження», і має бути розширене на нормативному рівні.

Слушною є класифікація тварин, наведена О. Лозо. Науковець поділяє їх на такі види: дикі тварини; тварини-компаньйони; тварини, які використовуються в сільському господарстві; тварини, які експлуатуються заради дозвілля; тварини, які використовуються для проведення наукових і промислових дослідів [6, с. 226]. З урахуванням зазначеної класифікації пропонуємо додати ще одну групу тварин, нормативно-правове регулювання умов та порядку існування, захисту яких потребує особливих підходів, – це службові тварини.

Сучасна наукова та суспільна думка свідчать про те, що модель поводження з твариною найчастіше проектується в подальшому як модель поведінки людини в інших сферах суспільного життя. Тобто є безпосередній причинний зв'язок між жорстоким поводженням із тваринами та ймовірністю такого ж поводження з людьми. У цьому контексті слушною є думка В. Сердюка, що «злочинність щодо тварин є негативним явищем соціальної дійсності та створює потенційну небезпеку вчинення більш серйозних злочинів, об'єктом яких виступає життя та здоров'я особи. Деструктивна поведінка жорстокого поводження з тваринами має негативний вплив як на особу злочинця, оскільки посилює схильності людини до насильницьких злочинів, так і на все суспільство. Жорстоке поводження над тваринами залишається безкарним саме через бездіяльність громадян, яка фактично й породжує штучну латентність цього злочину і сприяє тим самим посиленню асоціальних схильностей злочинця» [7].

Враховуючи це, необхідно зауважити, що наразі реалізація положень щодо забезпечення існування та захисту тварин перебуває на доволі низькому рівні і потребує налагодження більш дієвих механізмів контролю за діяльністю людини щодо тварин. Вироблення дієвих механізмів з контролю за поводженням із тваринами забезпечить більш якісну та результативну діяльність щодо попередження, профілактики та виявлення фактів жорстокого поводження з тваринами. Адже у Кримінальному кодексі України та Кодексі України про адміністративні правопорушення містяться статті, які передбачають

покарання за жорстоке поводження з тваринами, а також інші порушення, пов'язані з існуванням тваринного світу. Сьогодні чітко розмежовувати, що саме є порушенням, а що нормою поводження з тваринами доволі складно. Причиною цього є розпливчастість змісту нормативних положень, що визначають сутність жорстокого поводження з твариною, а також складність механізму доведення таких фактів. Останнім часом переважна більшість зазначених правопорушень документується шляхом використання відео- та фотоматеріалів з інтернету, які містять сам процес жорстокого поводження.

Поряд із документуванням фактів порушення поширення відео- або фотоматеріалів з такими діями само по собі варто розцінювати як окреме порушення або, якнайменше, окрему кваліфіковану обтяжуючу обставину вчинення правопорушення. Це є ще однією причиною необхідності чіткої нормативної регламентації положень, що визначають, які саме дії і в яких випадках варто розцінювати як жорстоке поводження з тваринами.

Звичайно, умови воєнного стану та соціальної напруженості в державі відводять на другий план питання забезпечення захисту тварин у всіх проявах, однак усі неодноразово бачили, як навіть у таких умовах у людей вистачає сил та бажання, навіть ризикуючи життям, рятувати тварин. Тому наша людяність і соціальна сутність природньо вимагає захищати та оберігати те, що можемо.

Висновки

Існування тварин у сучасному світі має багато корисного для людства, починаючи від харчування м'ясом та продуктами життєдіяльності тварин і закінчуючи проведенням дослідів та використанням у службових цілях. Збереження тваринного світу (всіх видів тварин) у цьому контексті є одним із завдань, що забезпечуватимуть потреби як тварин, так і людей. У правовій державі всі сфери суспільного життя повинні ефективно нормативно регламентуватися, що пояснює потребу в консолідації всіх наявних в Україні нормативно-правових актів між собою у сфері існування, використання та захисту тварин і приведення їх у відповідність до міжнародних стандартів. Це питання є вкрай важливим саме через те, що існування людства без тваринного світу (як ми знаємо із біології, людина є окремим родом у царстві тварин¹) неможливе. Такі вдосконалення мають на меті чітко виокреmlення процедурних алгоритмів виявлення, фіксації, недопущення та припинення жорстокого поводження з тваринами.

¹ Linnaeus C. Systemae Naturae, sive regna tria naturae, systematics proposita per classes, ordines, genera & species. 1735 // Biodiversity Heritage Library : сайт. URL: <https://www.biodiversitylibrary.org/item/15373#page/1/mode/1up> (дата звернення: 03.08.2023).

Список бібліографічних посилань: **1.** Пашинська А. В. Нелюдське як фактор формування самоідентичності. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2018. № 23. С. 25–30. **2.** Тихий П. В. Еколого-правове регулювання спеціального використання дикої фауни : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Харків, 2000. 165 с. **3.** Григор'єва Т. В. Правове регулювання використання й охорони водних живих ресурсів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Харків, 2005. 187 с. **4.** Городецька І. А. До розуміння та визначення поняття «тваринний світ». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. Вип. 9, т. 2. С. 40–42. **5.** Буликіна Т. Міжнародно-правові стандарти у сфері захисту тварин та їх застосування в Україні. *Підприємництво, господарство, і право*. 2019. № 11. С. 170–173. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.11.28>. **6.** Лозо О. В., Пілющенко Д. О. Актуальні питання правового регулювання захисту тварин від жорстокого поводження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 225–228. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-7/57>. **7.** Сердюк В. К. Вплив жорстокого поводження з тваринами на формування насильницьких схильностей особи. *Молодий вчений*. 2018. № 11 (63). С. 916–919.

Надійшла до редколегії 06.08.2023

Прийнята до опублікування 30.08.2023

Seliukov V. S. The importance of improving the legal regulation of animal treatment in terms of preventing cruelty

The subject of this article is a set of legal acts in Ukraine that regulate the general procedure and principles of animal treatment and the forms/methods of ensuring their welfare in the modern world. For a long time, the issues of protection and maintenance of normal conditions for the existence of the animal world have been somewhere “alongside” the need to regulate social relations, although everyone knows that the model of animal treatment is a prototype of a human behavioural algorithm in society.

The purpose of the article is to provide a general analysis of the essence and content of the regulatory provisions governing the process and procedure of animal treatment, with a view to further clarifying the forms and means of preventing such treatment. Achieving this goal requires solving a number of tasks, including: providing a general description of the regulatory framework for the existence of animals in modern Ukraine; developing a specific direction for improving the national legislation of Ukraine, the purpose of which should be to more effectively regulate human-animal relations in all areas, with the maximum possible exclusion of cruelty to animals.

The article presents arguments and draws conclusions on improving the classification of animals in national legislation and systematising regulations in this area, which should ultimately ensure normal conditions for the existence of animals in Ukraine. The issue of defining the concept of fauna in modern Ukraine is rather limited and does not correspond to the concept of modern interaction between humans and animals in many areas of public life.

In a state governed by the rule of law, all spheres of public life must be effectively regulated, which explains the need to consolidate all existing legal acts in Ukraine in the field of animal welfare and protection and bring them into line with international standards. This issue is extremely important precisely because humanity cannot exist without the animal world. Such improvements are aimed at clearly defining procedural algorithms for detecting, recording, preventing and suppressing cruelty to animals.

Key words: animal world, cruelty to animals, pets, animal classification, animal treatment, animal rights protection.

